

סוד היחיד והיחד – פרשת ויקהל

בהלכות לישה בשבת ישנה הבחנה בין שני סוגי עיסות: עיסה שהחומר המוצק או האבקתי היסודי שבה הוא "בר גיבול" ועיסה שהחומר היסודי שבה הוא "לאו בר גיבול". חומר "בר גיבול" הוא כזה המתערבב עם נוזלים והופך עימם לעיסה אחידה וחומר שאינו בר גיבול יוצר עירוב לא מושלם בין החומרים. חול ואפר שייכים לקבוצת הרכיבים שאינם בני גיבול, קמח הוא בודאי בר גיבול (שבת יז, ב). ההבחנה בין החומרים היא על בסיס יכולתם להתאחד עם חומרים נוספים, בדומה להבחנה שבין תרכובת ותערובת (תוספות רי"ד, שבת קנה, ד"ה אין נותנין).

ומה באשר לבני האדם וליכולת ה'ערבוב' שלהם? האם התאגדות בני אדם הופכת אותם למקשה אחת או שעדיין מדובר באוסף של פרטים? הדיון בשאלה זו הולם את פרשתנו כיוון שהיא פותחת בקריאה ליצירת 'עיסה אנושית' - באמצעות קהילה. פרשתנו פותחת במעשה התקהלות והתקבצות של ציבור - "ויקהל" - התקהלות קיימת גם במקומות נוספים בתורה. המדרש משווה בין המקרים השונים. ומתוך השוואת ביניהם גם עולה המכנה המשותף להם:

שנאתי קהל מרעים.

איזה קהל מרעים,

ויקהל העם על אהרן (שמות לב, א), במעשה העגל.

ויקהל עליהם קרח (במדבר טז, יט),

ואיזה קהל אני אוהב, ויקהל משה את כל עדת בני ישראל (שמות לה א),

אז יקהל שלמה (מלכים א', ח, א). (מדרש תהלים (בובר) מזמור כו ד)

טענת המדרש היא שההתקהלות אכן יוצרת יצירה חדשה: קהל. ניתן לתייג קהל שלם כ"טוב" או "רע" על בסיס הדינמיקה הפנימית. הדינמיקה הזו היא הביטוי לתהליך הסמוי המתרחש בזכות העוצמה הקהילתית. ההנחה של המדרש היא שישנו תהליך של השפעה הדדית המייצר תנועה פנימית של ערבול רעיונות ומגמות. עד כדי כך שהיחיד מאבד בו את עצמיותו ואת תכונותיו היסודיות.

לדעת השפת אמת, התיאור הזה הוא אחיזת עיניים, מפני שמראש כשמדובר בעם ישראל מדובר בגוף אחד. אלא שטרדות היום-יום, צורכי הפרנסה, ומאבקי הכח שמלווים את החיים גורמים לשכחת האינטרס המשותף, האינטרס הנובע מהיותנו גוף אחד. תודעת האחדות שנחבאת במשך ימי השבוע, צפה ועולה על פני השטח במשך השבת. זהו הזמן שבו מתבטל הצד המעשי המושך את האדם אל הפרטים והדינים, ומתגלה היסוד המשותף. ואלו דבריו:

ויקהל משה כו' רמז שבשבת נעשין בני ישראל קהל אחד כדאיתא במדרשים עשה לך קהלות ללמוד דיני שבת ויו"ט. כי בני ישראל הם באמת אחדות אחד. רק ע"י הפסולת נעשה פירוד ביניהם. ובשבת שנתבטל הפסולת באין אל האחדות. ומשה רבינו הוא שר התורה והוא מאחד את בני ישראל כמ"ש תורה צוה כו' מורשה קהלת יעקב. פי' גם זה הוריש לבנ"י שיוכלו להיות קהלה אחת. ובשבת מתגלה כחו של משה רבינו וכח התורה. ולכן מתאחדין ביה. וכתוב בני ובין בני ישראל אות הוא. (שפת אמת, ויקהל, תרנ"ח).

הרוקח בעקבות המדרשים ציין את ההיבט הפרקטי של תודעת השבת: "לכך התחיל משה פרשת שבת ויקהל שדורשין לקהילות בשבת" (הרוקח, הל' יום הכיפורים, רטז). השבת היא הזמן להתכנסות משותפת ולקהילתיות לכן, נסמכה השבת להקהלות העם. מיניה וביה זו ההזדמנות לשוחח על האתוס המשותף ועל עקרונות מוסר והלכה. לפיכך, זהו גם הזמן הראוי לדרשה.

אבל ישנה גם נקודת המבט הפוכה. ולפיה ההתקהלות יחד לא יוצרת אחדות אלא דווקא משמיעה ומאפשרת את כלל הקולות השונים והייחודיים. הקול האחד השלם נוצר על ידי ריבוי הקולות כשם שכל הצבעים כולם יחדיו יוצרים את הצבע הלבן. יתרונה של הקהילה היא ביכולת להוות מצע נוח ומדויק עבור הפרט להפיק את המירב מעצמו ולהגיע למיצוי ומימוש.

שתי נקודות המבט מצויות במקורות כמודלים אפשריים בענייני הנהגה חברתית וקהילתית. מסכת סנהדרין מייצגת את המבנה הריכוזי, היורד מן המלך והכוהנים אל העם. מבנה כזה תובע כפיפות ומעמיד במרכז את המחויבות לקהילה. מן הצד השני ניצבת מסכת בבא בתרא המתארת את צמיחת מוסדות הקהילה מן הצרכים של היחיד ומציאת נקודת ההשוויה שבין צרכי הפרטים כולם לבין עצמם. מתוך תפיסה זו צומחות הנהגות קהילה הלוקחות בחשבון את האינטרס של היחיד תוך מציאת נקודות האיזון והאינטרסים המשותפים לכלל. לפי התפיסה האחרונה יתרונה של הקהילתיות הוא בהעצמת היחיד, ובהזדמנות שהוא נותן לו לממש את שאיפותיו תוך ניצול היתרון של הגודל.

אין חובה לבחור בין העמדות. על רצף החיים אנו מזהים נקודות שבהן אנו מצויים בנקודת ההזדהות המוחלטת עם צורכי הרוב, ועם המדיניות הקהילתית. בעיתות שמחה או חלילה צרה מדינית וחברתית. ולעיתים אנו ממוקדים בצרכינו האישיים ותובעים מן הקהילה לסייע לנו במימושם. ישנם גם מתחים פנימיים הנובעים מן הציר הזה. הנשים, למשל. מצד אחד הן מסורות לצרכי הקהילה, רתומות לבית ולחינוך הילדים ומן הצד השני משמשות כנשות מקצוע ומומחיות בתחומים שונים. לפי דברינו, הקונפליקט הזה עצמו, וההימצאות בשני קטביו, בין אם על ציר הזמן ובין אם בחלוקה פנימית קיומית, מביאים לביטוי את השייכות לקהילה במובנה המלא.